

El nom de la rosa: elogi del doctor Gaspar Casal, el primer epidemiòleg

Hi ha personatges, com ara Carles Rahola, Rafael Masó o Narcís-Jordi Aragó, als quals el fet d'haver nascut a Girona ha marcat decisivament la seva trajectòria vital. D'altres, en canvi, podríem dir que són gironins per accident, atès que, tot i tenir el mateix origen que els anteriors i haver destacat poderosament en la societat del seu temps, el seu lloc de naixement no sols no els ha influït, sinó que és una pura anècdota en la seva biografia. És el cas de Gaspar Casal, una eminència de la medicina, considerat per alguns el primer epidemiòleg de l'Estat. Enguany commemorarem el 260è aniversari de la seva mort.

Text > **JOAN BARBARÀ**, estudis de la cultura

Fotos > **ARXIU JOAN BARBARÀ**

Gaspar Casal va néixer a Girona el 31 de desembre de 1680. La seva mare, Magdalena Julián, era natural de la província de Sòria, i el seu pare, Federico Casale, era un alferes de l'exèrcit, nascut a Pavia (la Llombardia), que estava adscrit al batalló de cuirasses de l'arma de cavalleria. Aquesta unitat militar havia arribat a Girona arran del setge de 1675, quan el general francès Shomberg va encerclar la ciutat.

Després del naixement de Gaspar, els Casal varen viure poc més de cinc anys a Girona. El 1686, atesa l'enorme mobilitat laboral del pare, la família va decidir traslladar la seva residència a Utrilla, el poble de la mare, on el nen va passar la major part de la seva infantesa.

No hi ha dades exactes, però hi ha la creença que va estudiar medicina a Alcalá de Henares o a la Universidad de Sigüenza. El cert és que el 1707 ja el trobem exercint la medicina a la comarca de La Alcarria, especialment al poble d'Atienza (província de Guadalajara), on va conèixer Juan Manuel Rodríguez de Luna, que havia estat apotecari del papa Innocenci XI. D'ell va adquirir coneixements de botànica, ciències naturals, física i química.

>> *Quadre El médico, de Francisco de Goya, amb la figura que tradicionalment s'ha identificat amb Gaspar Casal.*

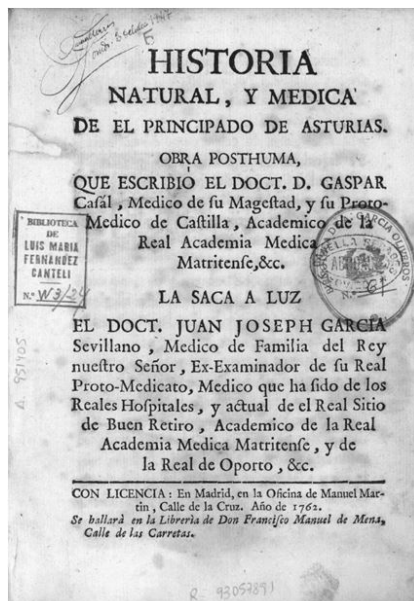
Il·lustració del llibre del Dr. Gaspar Casal relativa al "Mal de la Rosa".

>> Gravats del llibre *Historia Natural y Médica del Principado de Asturias*, que és el compendi de tots els estudis que va fer Gaspar Casal.

Després de fer una breu estada a Madrid, el 1717 va decidir establir-se a Astúries, on s'hi estaria per un període de trenta-quatre anys. Gaspar Casal inicialment va ser protegit pel duc del Parque, però a començaments de 1720 va guanyar la plaça de metge municipal de la ciutat d'Oviedo. Nou anys més tard, va ser nomenat facultatiu del Capítol de la Catedral, fet que li va comportar haver d'exercir la medicina als hospitals de San Juan i Santa María de los Remedios.

És en aquest període quan va mantenir contacte personal i epistolar amb eminents intel·lectuals de l'època, com ara els benedictins Benito Jerónimo Feijoo (*el Padre Maestro*) i Martín Sarmiento, que tenien fixada la residència al monestir de San Vicente de la capital del Principat.

En aquells anys, Gaspar Casal adquirí una gran fama com a metge a tot Astúries, tant per la seva competència (era reclamat per a múltiples consultes) com pel seu esperit de servei, ja que no tenia mai un no per als seus pa-

>> Portada del llibre *Historia Natural y Médica del Principado de Asturias*.

El doctor Jaume Peyrí va arribar a la conclusió que el descobridor del mal de la rosa era de Girona

cients. Malgrat això, i com faria anys més tard el doctor Codina de la Celleria, encara li quedà temps per dedicar-se a la seva altra gran passió, la natura, tal com queda demostrat pels estudis que va fer sobre el geoclima, la mineralogia i la flora i fauna d'Astúries. Cal dir també que és el descobridor del succí (ambre asturià).

A instàncies del pare Benito Feijoo, l'any 1751 Gaspar Casal va ser reclamat a Madrid per assistir la reina consort Maria Bàrbara de Bragança. Uns mesos després, va entrar a formar part del Protomedicat de Castella, va ser nomenat metge supernumerari de la Reial Càmera i, al cap de poc temps, va ingressar també a la Reial Acadèmia de Medicina. Després d'estar vuit anys al servei de la corona, finalment va morir el 10 d'agost de 1759, el mateix dia que el seu pacient més distingit, el monarca Ferran VI.

El mal de la rosa

El doctor César Navarro, president de la Fundació Gaspar Casal, ha dit del

metge gironí que «la seva gran aportació a la ciència va ser el canvi conceptual a la medicina. Partint de l'observació i el registre, va arribar, a través del pensament inductiu, a la relació causa-efecte». El 1730, Gaspar Casal va descriure la malaltia de la pel·lagra, més coneguda com *el mal de la rosa*, una avitaminosi causada per un dèficit de dieta.

Entre 1713 i 1716, Gaspar Casal va exercir la medicina a Madrid. A començaments de 1717, però, va deixar la capital d'Espanya; oficialment, perquè no s'adaptava al clima, però alguns autors han assenyalat que el motiu real pel qual els Casal varen fugir de la *Villa y Corte* va ser perquè la Santa Inquisició havia dictat una sentència condemnatòria contra la seva primera esposa, Maria Ruiz, que també podia afectar-lo a ell i als seus fills.

No s'ha aclarit mai quina va ser l'acusació concreta que el tribunal eclesiàstic havia efectuat contra Maria Ruiz, però sembla que devia tenir a veure amb alguns ritus o cerimònies judaïtzants que, suposadament, hauria practicat de forma privada l'esposa del metge. Quan el 1759 Gaspar Casal va morir, va ser enterrat en secret a l'església de San Sebastián de la capital del regne.

Gironí des de 1936

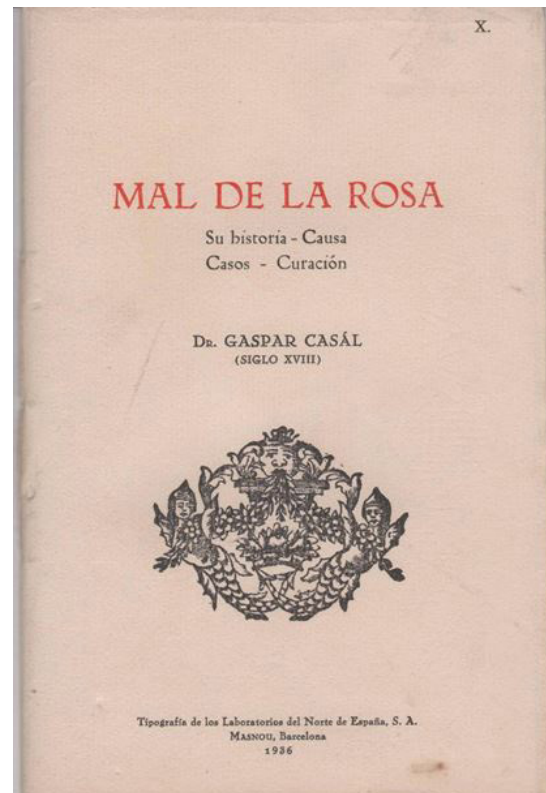
Com ha passat amb altres personatges històrics, el lloc d'origen de Gaspar Casal va ser objecte de controvèrsia durant molts anys. Alguns deien que era asturià, d'altres el feien castellà, italià, català, aragonès... Finalment, la perseverança del dermatòleg reusenc Jaume Peyrí i Rocamora va aconseguir que es descobrís el seu veritable lloc de naixement.

El doctor Peyrí, mitjançant diverses lectures i la consulta d'alguns documents, havia arribat a la conclusió que Gaspar Casal era de Girona. Quan, en un congrés mèdic, va coincidir amb el seu col·lega gironí Josep Maria Vila Sabater, director del laboratori municipal, dermatòleg i fundador d'Els Químics, li va demanar si el podia ajudar. El doctor Vila es va posar en contacte amb el canonge arxiver de la catedral, Tomàs Noguer i Musquera, i aquest va fer un buidatge de totes les inscripcions de les parròquies gironines fins que, el mes de gener de 1936, va trobar la partida de naixement de Gaspar Ca-

EN
CATALÀ
MÉS
PLA

>> Placa del carrer de Gaspar Casal de Girona.

>> Portada del llibre Mal de la rosa, que parla de la principal malaltia descrita per Gaspar Casal.

sal a l'església de Santa Susanna del Mercadal. Va ser un autèntic cop de sort, atès que, uns mesos després, a començaments de la Guerra Civil, el temple va ser incendiat i gran part de la documentació que es guardava a la rectoria es va perdre.

El 14 de maig de 1935, el diari *L'Autonomista* va transcriure una conferència que Gregorio Marañón havia pronunciat davant els micròfons de Ràdio Barcelona. Entre altres coses, el cèlebre doctor deia: «Me trae hoy a Barcelona un motivo de la más alta espiritualidad, cual es la participación en un curso de vitaminología, organizado en honor de un hombre admirable, hijo de Gerona, Gaspar Casal, que adelantándose casi dos siglos a la ciencia contemporánea, tuvo la genial intuición de las vitaminas...».

Un carrer a Girona

El 30 d'abril de 1941, el diari *El Pirineo* publicava que l'Ajuntament de Girona havia acordat «dar el nombre de Gaspar Casal Julián a la primera calle que se abra en esta ciudad y agradecer, a la Academia Española de Dermatología y Sifilografía de Barcelona, la sugerencia efectuada a ese respecto».

Tal com explica Jaume Fabre, en un escrit publicat al *Punt Diari* l'1 de se-

tembre de 1984, no fou fins al 1950 que l'Ajuntament posà el nom de Gaspar Casal a un carrer, atenent a la pressió exercida pel Col·legi de Metges i per l'historiador, periodista i promotor cultural Josep Grahit i Grau, fill d'Emili Grahit, exalcalde de Girona. Aquesta via urbana estava situada en una zona despoblada de Palau (a l'actual carrer de la Universitat de Cervera). Era un indret on no hi havia veïns i l'empresa Vigas Agustí hi tenia uns magatzems.

A l'any 1961, es va considerar que la figura de Gaspar Casal mereixia un lloc més digne a la ciutat i, quan es va urbanitzar el pati de l'Hospici, es va posar el nom de Gaspar Casal al carrer que hi ha darrere la Casa de Cultura, molt a prop de la plaça de la Diputació.

Homenatge el setembre de 1961

Els dies 23 i 24 de setembre de 1961, l'Agrupación de Ciencias Médicas de la Provincia de Gerona va organitzar unes jornades acadèmiques a la Sala de Pergamins de la biblioteca provincial, per tal d'homenatjar l'il·lustre biòleg gironí. Amb aquest motiu, l'associació professional que va promoure els actes va descobrir una placa commemorativa al carrer acabat d'inaugurar, que encara avui és visible.

Avui tots els llibres sobre vitamines que es publiquen arreu porten el nom de Gaspar Casal a la primera pàgina

Aquest esdeveniment va ser reflectit tant a les pàgines del diari *Los Sitios* com de la *Revista de Girona*, que, al número 16, també se'n va fer ressò.

Claredat d'enteniment

El doctor Francisco García-Valdecasas, que va ser metge, professor i rector de la Universitat de Barcelona, fou una de les estrelles de la trobada de la Sala de Pergamins. En la seva intervenció, va parlar de la importància dels medicaments en l'obra de Casals. Comentant l'impacte que li va produir la lectura dels seus escrits, va dir: «M'ha sorprès per la seva claredat d'enteniment, per la seva objectivitat i per l'absència de prejudicis, fent observacions dels fets, però sense deixar-se influir per

El lloc d'origen del popular metge va ser objecte de controvèrsia durant molts anys

la sèrie de principis filosòfics i deduccions sistemàtiques en què naufragaven altres savis del seu temps. La seva independència de criteri enfront dels prejudicis de l'època no es troba en cap més autor d'aquells anys, ni fins i tot en altres textos publicats un segle després».

També va afegir: «Si bé cal lloar el seu descobriment del mal de la rosa, he de dir que em sembla encara més destacable el seu criteri científic, independent dels prejudicis de la seva època, que el col·loquen, a parer meu, com un dels grans homes del seu temps».

Dos-cents seixanta anys després de la seva mort, la ciència dels nostres dies, quan parla de la pel·lagra, encara utilitza els epònims *collar de Casal* i *malaltia de Casal*.

Divulgació de l'obra

Gaspar Casal va escriure totes les seves teories mèdiques en el llibre *Història natural y mèdica del Principado de Asturias*, que es va publicar a Madrid tres anys després de la seva mort.

Mentre era al servei del rei, el doctor Casal conegué François Thierry, galè de l'ambaixador francès a Madrid

i antic metge de Lluís XV, que donà a conèixer la seva obra internacionalment. El doctor Thierry va comprendre la importància de les investigacions de Casal i va aconseguir que el 1755 els seus estudis sobre el mal de la rosa fossin llegits a la Facultat de Medicina de París, en una sessió extraordinària de *prima mensis*, presentada pel mateix degà, el doctor A. F. Chomel.

Posteriorment, l'eminent metge i botànic de Montpeller François Boissier de Sauvages va incloure el mal de la rosa en la seva famosa classificació de malalties, anomenada *Nosologia Methodica*.

La Fundació

L'any 1997 es va constituir a Madrid la Fundació Gaspar Casal per a la investigació i el desenvolupament de la salut. Segons diuen els seus estatuts, el seu objectiu és respondre d'una manera adequada a les noves demandes i necessitats de la nostra societat en l'àmbit de la salut pública, proporcionant respostes innovadores que generin valor afegit al sistema sanitari.

La Fundació Gaspar Casal és una entitat privada, sense ànim de lucre, que des del seu origen es proposa contribuir a la formació, l'assessorament i la investigació amb l'ànim de millorar la salut i la qualitat de vida.

Reconeixement pòstum

Gregorio Marañón, a la conferència que l'any 1935 va retransmetre Ràdio Barcelona, deia: «Com passa en moltes ocasions amb els precursors, Gaspar

>> El dermatòleg reusenc Jaume Peyrí i Rocamora, que va concloure que Gaspar Casal era de Girona.

Casal va ser gairebé ignorat en el seu temps. Certament, fou un metge de fama, però ni els seus amics d'Oviedo, ni els seus pacients, ni tan sols els personatges de la cort sospitaren mai que aquell home modest, culte, honrat i pràctic excel·lent fos un dels grans naturalistes de la seva època i un descobridor genial.

»Varen haver de passar molts anys, i que sorgís la doctrina meravellosa de les vitamines, perquè es valoressin, en la seva justa mesura, les descobertes del doctor Casal. Avui tots els llibres sobre vitamines que es publiquen arreu porten el seu nom estampat a la primera pàgina, atorgant-li la categoria insigne de qui fou profeta de moltes coses que ens ha ensenyat la ciència actual».

>> Logotip de la Fundació Gaspar Casal.

Gaspar Casal és *El médico*

El 1779 Goya va pintar el quadre *El médico*, que des de 1923 es troba exposat a Edimburg a l'Scottish National Gallery. Inicialment, aquest oli sobre llenç va ser un encàrrec que la casa reial va fer al pintor aragonès i estava destinat a ocupar un lloc destacat en el dormitori dels Prínceps d'Astúries, en el Palau d'El Pardo.

En aquesta obra, que és considerada per alguns una pintura precursora de l'impressionisme, Goya

evidencia una preocupació per mostrar la llum de les diferents estacions de l'any. L'autor ens situa en una escena ambientada en el crepuscle d'un dia d'hivern, en la qual es pot veure un metge, acompanyat d'alguns dels seus deixebles, escalfant-se al voltant d'un brasero. Tradicionalment, els experts han identificat el protagonista d'aquesta pintura amb la figura de Gaspar Casal, un dels metges més prestigiosos de la Il·lustració.